

Тернопільський національний економічний університет

Кафедра економічної теорії

Міждисциплінарна

курсова робота

здисципліни «Економічна теорія»

на тему:

«Стан і проблеми подолання нерівності в доходах населення»

Студентки групи ЕТ - 21

Козицької Олени

Керівник:

Гайда Ю. І.

Національна шкала _____

Кількість балів _____

Оцінка ECTS _____

Члени комісії _____

(Підпис)

(Прізвище та ініціали)

_____

_____

(Підпис)

(Прізвище та ініціали)

_____

_____

(Підпис)

(Прізвище та ініціали)

Тернопіль – 2016 рік

План:

Вступ.

1. Теоретико-методологічні основи дослідження формування та розподілу доходів.
2. Аналіз причин і наслідків нерівності доходів в Україні.
3. Шляхи подолання нерівності в доходах населення.

Висновки

Список використаної літератури

Вступ

Соціальною ціною ринкових реформ в Україні стало різке зниження життєвого рівня основної маси її населення. Якщо декілька років тому ще були дискусії навколо питання про те, чи слід визнати існування бідності в Україні, то сьогодні її масове поширення та довготривалий характер є беззаперечний. Насправді, бідність вже стала на теренах колишньої УРСР, яка була одною із найбільш розвинених країн Європи, тією нездоланною перешкодою, що унеможливило сталий соціально-економічний розвиток України.

Сьогодні в реальній політиці, орієнтуючись на абсолютні показники рівня життя і пов'язуючи його підвищення тільки з економічним зростанням і наявністю ресурсів, уряд не бере до уваги економічну нерівність населення і цей показник не включають в перелік показників, що підлягають моніторингу та управлінню, хоча сучасна економічна наука переходить від теорії факторів економічного зростання до теорії "стійкого розвитку людини" і її потенціалу.

Сучасне трактування нерівності передбачає вихід за межі суто економічних параметрів – виокремлюється нерівність економічна, соціальна, політична і етнокультурна. Далеко не всі прояви нерівності можуть бути підтверджені і виміряні за допомогою статистичних даних, отриманих із суцільних або навіть вибіркового спостережень.

У ряді випадків нерівність може бути оцінена виключно за допомогою експертів або взагалі тільки якісно окреслена. Виразнішим проявом економічної нерівності є нерівність за доходами, що закономірно віддзеркалюється в наявності бідних і багатих верств населення. Проте нерівність за доходами може спричинити (і зазвичай спричиняє) нерівність доступу до основних суспільних благ (якісного медичного обслуговування, якісної освіти, комфортного житла), до ресурсів (фінансових, майнових, інфраструктурних, інформаційних тощо), до реалізації своїх основних прав загалом (права на здоров'я, на життя, на безпеку).

Але водночас і сама нерівність за доходами є наслідком інших видів і проявів нерівності. Так, відсутність можливостей здобуття якісної освіти прирікає дітей з бідних родин на бідкування в своєму вже дорослому житті. Повною мірою це стосується і нерівності за тривалістю життя внаслідок неможливості (небажання)

вести здоровий спосіб життя, мати доступ до якісних медичних послуг, жити в чистому середовищі. Цілком зрозуміло, що діти з бідних родин стикаються з вищим ризиком передчасної смерті або захворювання і мають нижчі шанси реалізації свого потенціалу. Зазвичай, люди з високими доходами живуть довше за бідних, і водночас тільки добре здоров'я є фундаментом належної економічної конкурентоспроможності.

Більшість суспільств, а відповідно і урядовців, визначають викорінення несправедливої нерівності як одне з головних завдань державної політики. Проте, коли доводиться вибрати між забезпеченням вищих темпів економічного зростання і зниженням нерівності шляхом первинного або вторинного перерозподілу доходів, уряди часто опиняються перед жорсткою альтернативою, оскільки переваги, досягнуті шляхом забезпечення більшої справедливості, можуть бути зведені нанівець втратами, що пов'язані з уповільненням темпів економічного зростання.

Доходи традиційно виступають базовою складовою нерівності, оскільки вже на стадії їх формування закладаються різні економічні можливості для різних груп населення. До того ж, поточні та накопичені у різних формах доходи є ключовим індикатором для вимірювання економічної нерівності домогосподарств. Нинішня ситуація в сфері розподілу доходів характеризується накопиченням соціальної напруги, знизити яку значною мірою може перехід до соціально орієнтованої ринкової економіки в Україні, яка передбачає створення умов для забезпечення належної якості життя населення.

Нерівність є чинником не тільки криміналізації суспільства, аналогічний зв'язок спостерігається і між нерівністю та корупцією. Нерівний розподіл доходів і багатства може підштовхнути певні групи з високими доходами до втручання у політику і державне управління. Також, висока нерівність і масштабна бідність спричиняють соціальну напруженість і соціальні конфлікти, погіршення криміногенної ситуації в суспільстві. Їх наслідком є (навіть без формування політичної нестабільності) збільшення економічних ризиків і зниження інвестиційної привабливості країни (або окремого регіону), що, в кінцевому підсумку, неминуче уповільнює темпи економічного зростання. Залагодження

соціальних конфліктів і досягнення рівноваги в суспільстві потребуватимуть додаткових ресурсів, що знижуватиме загальну ефективність економічної системи.

У чому ж причини розшарування доходів сучасних українців? Чому велика частина населення отримує доходи, що є нижчими за податковий мінімум, а інша частина купує дорогу нерухомість та авто? Як держава може регулювати рівень доходів громадян, сприяти соціальній рівності в країні? Всі ці питання потребують вирішення. Їх нагальність обумовлює важливість дослідження проблем нерівності доходів в Україні і актуальність цієї теми.

Метою роботи є визначення стану і проблем подолання нерівності в доходах населення.

Завданнями роботи є:

Узагальнити теоретико-методологічні дослідження формування та розподілу доходів;

Проаналізувати причини та наслідки нерівності доходів в Україні;

Визначити шляхи подолання нерівності в доходах населення;

Об'єктом дослідження виступає процес формування і розподілу доходів в економічній системі. Предметом дослідження є методологічні, теоретичні та аналітичні засади формування та розподілу доходів суб'єктів господарювання в умовах становлення та розвитку ринкових відносин.

1. Теоретико-методологічні основи дослідження формування та розподілу доходів

Розмір доходів населення, їх розподіл безпосередньо впливають на формування, розвиток і використання трудового потенціалу суспільства. Високо розвинуті країни з високими доходами населення та помірною їх диференціацією, як правило, мають потужний трудовий потенціал (Канада, Швейцарія, Фінляндія, Швеція, Японія, Німеччина та ін.). Проблеми доходів і рівня життя населення посідають провідне місце у системі управління трудовим потенціалом суспільства. Саме тому необхідно розглянути їх джерела, структуру, види тощо.

Доходи населення — це сукупність грошових коштів та натуральних надходжень, спрямованих на підтримку фізичного, морального, економічного та інтелектуального стану людини і на задоволення їх потреб. Вони формуються за рахунок оплати, виплати соціальних фондів (регіональних, місцевих, а також фондів споживання підприємств і організацій), підприємницьких доходів, доходів від особистого підсобного господарства та індивідуальної трудової діяльності, доходів від інших джерел.

Залежно від форми отримання розрізняють грошові та натуральні доходи. Формування грошових доходів здійснюється за рахунок оплати праці працівників, виплати із соціальних фондів, підприємницьких доходів, доходів від власності, доходів та індивідуальної трудової діяльності, інших доходів (аліментів, гонорарів, благодійної допомоги тощо). Грошові доходи поділяються на загальні й чисті.

Отже, під доходами населення розуміємо суму грошових засобів і матеріальних благ, які отримані або створені громадянами за певний проміжок часу. Роль доходів визначається тим, що рівень споживання населення прямо залежить від рівня доходів. Їх можна поділити на грошові і натуральні доходи.

Грошові доходи населення включають усі надходження грошей у вигляді оплати праці працюючих осіб, доходів від підприємницької діяльності, пенсій, стипендій, доходів від власності у вигляді відсотків, дивідендів, ренти, сум від продажу цінних паперів, нерухомості, продукції сільського господарства, різних виробів, доходів від наданих різних послуг та ін. Натуральні доходи включають перш за все продукцію, вироблену домашніми господарствами для власного споживання[6, с. 121-122].

Відмінності в рівні доходів на душу населення або на одного зайнятого називається диференціацією доходів. Нерівність доходів характерна для всіх економічних систем. При переході від адміністративно-командної до ринкової системи ріст диференціації доходів пов'язаний з тим, що частина населення живе за старими законами, а одночасно інша частина населення діє за законами ринкової економіки. Чим більше населення залучається до ринкових відносин, тим швидше скорочується нерівність у доходах. Загальні доходи містять усі надходження і розраховуються до сплати податків та обов'язкових платежів.

Виділяють такі види доходів:

- чисті
- натуральні
- номінальні
- реальні
- трудові
- нетрудові

Чисті доходи населення — результат перерозподільних процесів. Це ті доходи, що залишаються після здійснення зазначених платежів. Чисті доходи коригуються з урахуванням натуральних соціальних трансфертів.

Натуральні доходи включають продукцію особистого підсобного господарства, що використовується на особисте споживання, трансферти в натуральній формі, а також заробітну плату в натуральній формі.

Номінальні доходи — це величина нарахованих виплат і натуральних видач.

Реальні доходи — це номінальні доходи, скориговані на зміни цін на товари і тарифів на послуги. Їх величина залежить від величини номінальних доходів та рівня заробітної плати. Індекс споживчих цін впливає на купівельну спроможність номінальних доходів населення таким чином:

$$D_r = D_n / I_c,$$

де D_r — доходи реальні;

D_n — доходи номінальні;

Іц — індекс споживчих цін.

Номінальні й реальні доходи, а також розміри та динаміка основних доходів окремих груп населення, таких, як заробітна плата, пенсія або стипендія, дають загальне уявлення про рівень життя. Залежно від джерел формування доходи можуть бути трудові, нетрудові, приховані.

Трудовий дохід — це дохід, який отримує працівник у результаті своєї економічної діяльності, як наймана робоча сила чи у разі самостійної зайнятості. Види трудових доходів: доходи від основної роботи за наймом, доходи від вторинної зайнятості[2, с. 103-104].

Нетрудові доходи являють собою отримання спадщини, вигравів, дивідендів від цінних паперів, а також від діяльності, що ведеться з відхиленнями від чинних у державі правових норм і норм моралі. У сучасних умовах значна частина доходів є прихованою. Вони пов'язані з тіньовою економікою, що являє собою приховану економічну діяльність. Це:

- види економічної діяльності, що не є незаконним бізнесом;
- неформальна економічна діяльність, яка належить до законних видів діяльності або ведеться некорпоративними підприємствами, тобто підприємствами, що належать окремим особам, домашнім господарствам, котрі не оформляються як особи, що ведуть економічну діяльність;
- нелегальна діяльність, яка охоплює незаконні види комерції, виробництва та послуг і підпадає під кримінальну відповідальність.

Добробут населення характеризується сукупними доходами. Сукупний дохід є основним показником матеріального забезпечення населення і включає всі види грошових доходів, а також вартість натуральних надходжень, отриманих від особистого підсобного господарства і використаних на особисте (домашнє) споживання. Окрім того, у сукупний дохід входить вартість безоплатних послуг, що отримуються за рахунок коштів Державного та місцевих бюджетів і фондів підприємств, — послуги охорони здоров'я, освіти, дотації на житло, транспорт, харчування тощо.

Диференціація доходів складається під впливом різноманітних факторів, які пов'язані з особистими досягненнями або незалежні від них, що мають економічну,

демографічну, політичну природу. Серед причин нерівномірності розподілу доходів виділяють: відмінності у здібностях (фізичних та інтелектуальних), відмінності освіти і кваліфікації, працьовитість і мотивацію, професійну ініціативність і схильність до ризику, походження, розмір і склад сім'ї, володіння власністю і становище на ринку, удачу, везіння і дискримінацію.

Теоретично можливість абсолютно рівного розподілу доходу представлена бісектрисою, яка вказує на те, що будь-який даний відсоток сімей отримує відповідний відсоток доходу. Реальне суспільство не характеризується ні абсолютною рівністю, ні абсолютною нерівністю. Проте, чим більше вигнута крива Лоренца, тим більша нерівність розподілу доходів, а чим вона більш пряма, тим більша рівність сімей за рівнем доходів. Наближення кривої Лоренца до прямої лінії абсолютної рівності вбиває стимули до продуктивної праці, а надмірна її вигнутість може викликати соціальну напругу в суспільстві[13, с. 22-24].

Доходи є головним джерелом задоволення матеріальних і духовних потреб та подальшого розвитку індивіда. Їх формування відбувається в результаті розподілу (первинні) та перерозподілу (вторинні) створених в суспільстві благ. До первинних належать заробітна плата та надходження від підприємницької діяльності, які є головним джерелом доходів економічно активного населення. Крім означених вище, працюючі можуть отримувати і вторинні доходи – від власності на капітал, землю, природні ресурси, трансфертні платежі. Роль останнього виду надходжень особливо зростає у перехідній економіці, коли захисту з боку держави потребує, поряд з безробітними та економічно неактивним, і зайняте населення. Головними джерелами доходів економічно неактивних індивідів є соціальні трансферти (пенсії, субсидії, допомоги тощо); надходження від власності та продажу продукції особистого підсобного господарства.

Економічні умови, що склались в Україні, вимагають відмови від стихійного формування доходів, розробки дієвих засобів, методів і механізмів їх регулювання[8, с. 74-75]. В більшості країн (в т.ч. і в Україні) вплив держави на сферу доходів проявляється через механізми регулювання заробітної плати. У науковій літературі розглядаються функції соціальної держави, однак не дається

чіткого визначення її функцій саме у процесі розподілу та перерозподілу суспільних благ.

В умовах ринкової економіки доходи залежать від індивідуальних і колективних результатів праці, ефективності економіки в цілому. На основі дослідження цих взаємозв'язків виділено чотири групи факторів, які впливають на формування доходів від трудової діяльності: фактори, які залежать від працівника (професія, освіта, досвід роботи, кваліфікація, інтенсивність праці, життєва позиція, особистісні якості); фактори, пов'язані з підприємством (галузь народного господарства, тип підприємства, форма власності, місце розташування, технічний рівень, фінансовий стан, організаційний рівень); фактори, пов'язані з станом економіки в цілому (економічний потенціал, фаза економічного циклу, економічна політика держави, рівень податкового навантаження); соціальні фактори (спосіб формування соціального бюджету, частка соціальних витрат у ВВП, розгалуженість соціальних програм, частка безкоштовних соціальних послуг у загальній їх величині).

Отже, що на формування доходів будь-якого індивіда впливають чинники двох рівнів: загальнодержавного (стан економіки країни, державна соціальна політика, ступінь розвинутої підприємницької діяльності, рівень зайнятості населення, фіскальна політика тощо) та особистісного (здатність особи до навчання та перенавчання, її організаторські та професійні здібності, здатність йти на ризик, втілювати у виробництво новітні технології, передову техніку та інші)[7, с. 21-23].

За останні декілька років у зв'язку із ускладненням та нестабільністю суспільно-політичної ситуації в Україні поглибились негативні тенденції в усіх сферах соціально-економічного життя населення. Особливо це стосується процесів формування і розподілу доходів населення України та її регіонів, що визначають рівень добробуту всього суспільства. Процеси інфляції, зростання цін на споживчі товари та послуги, падіння реальної заробітної плати і доходів призвели до зниження купівельної спроможності населення, зростання масового безробіття, погіршення демографічної ситуації, і, як наслідок, до поглиблення соціально-економічної кризи. Сучасна ситуація у сфері доходів населення характеризується не

тільки зниженням їх рівня, а й необґрунтованою розбалансованістю у розподілі на підприємствах, за галузями, на міжгалузевому і міжрегіональному рівнях.

Непомірно високий рівень диференціації доходів посилює соціальну напругу в суспільстві та сприяє тіньовим розподільчим процесам. Нерівність за доходами для суспільства з ринковими відносинами є природним, закономірним та необхідним явищем, оскільки нерівний майновий статус його членів вважається одним з потужних стимулів соціально-економічного прогресу за умови створення для кожного громадянина відносно однакових можливостей щодо реалізації свого потенціалу [4, с. 23]. Однак, у зв'язку з бідністю значної частини населення України, надмірна диференціація за доходами набуває соціальної гостроти. В основі регіональної диференціації рівня життя населення лежить ряд чинників, обумовлених історичною трансформацією територій, особливостями галузевої структури економіки, природно-ресурсним, інвестиційним, інноваційним, фінансовим та соціальним потенціалом регіону. Надзвичайно важливою проблемою формування та розподілу доходів населення є забезпечення прийняттого рівня міжрегіональної диференціації, адже саме регіональна нерівність є найнебезпечнішою та найбільш несправедливою.

За даними Державної служби статистики України диференціація доходів населення у 2014 р. за регіонами у порівнянні з попереднім періодом поглибилась. Різниця між максимальними (м. Київ) і мінімальними (Закарпатська обл.) доходами на душу населення у 2014 році досягла 72,9%, тоді як за міжнародними стандартами розмах варіації за цим показником не повинен перевищувати 20%.

У 2014 році наявний доход у розрахунку на одну особу був вищий за середній рівень по Україні лише у трьох адміністративно-територіальних одиницях, а саме, у м. Київ (237,1%), Запорізькій (112,3%) та Київській (102,3%) областях. Найнижчий рівень наявного доходу у розрахунку на одну особу порівняно із середнім по країні за вказаний період серед регіонів зафіксовано у Закарпатській (64,2%), Чернівецькій (68,5%) і Тернопільській (69,6%) областях. В цілому у 2014 р. порівняно з попереднім роком відбулось посилення розбалансованості наявного доходу населення у розрахунку на одну особу за регіонами [9].

Загальний процес розшарування населення за рівнем грошових доходів посилюється регіональними відхиленнями в рівні оплати праці. У січні-вересні 2015 року середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників підприємств, установ, організацій (з кількістю працюючих 10 осіб і більше) за в середньому по Україні склала 4012 грн. Перевищення середнього рівня за даним показником зафіксовано лише у чотирьох адміністративно-територіальних одиницях у:

м. Київ – 6400 грн. (159,5%),

Донецькій – 4887 (121,8%),

Дніпропетровській – 4240 (105,7%)

Запорізькій областях – 4039грн. (100,7%).

Найнижчий рівень середньомісячної заробітної плати за вказаний період зберігся :

Тернопільській області – 2827 грн. (70,5%),

Чернігівській – 2874 грн. (71,6%)

Херсонській області – 2953 грн.(73,6%).

Відношення найвищого рівня середньомісячної зарплати (м. Київ) до найнижчого (Тернопільська область) за 9 місяців поточного року склало 2,3 рази [9]. Причому, як показують дослідження, розбіжності в заробітній платі зарегіонами не пов'язані з відмінностями в продуктивності праці або з результатами виробничої діяльності.

Статистичні дані за останні декілька років [9] свідчать, що на тлі різкого зниження реальних доходів населення відбувається посилення їх поляризації, у тому числі за регіонами, що приводить до дисбалансу економіки та поглиблює кризу соціально-економічної сфери. У зв'язку з цим виникла нагальна необхідність у встановленні критичної межі для показників, що характеризують процеси розбалансованості, а також у розробці заходів щодо забезпечення призупинення деструктивних процесів та зменшення диспропорцій у показниках доходів населення територій [5, с. 205].

Ситуація, що склалася у сфері доходів в Україні характеризується великим накопиченням соціальної напруги, зниження якої можливе за рахунок створення умов для згладжування дисбалансу у соціально-економічному регіональному розвитку, що стане фундаментом для подолання бідності, зростання заробітної плати та доходів населення, розвитку економічної бази регіонів.

2. Аналіз причин і наслідків нерівності доходів в Україні.

Основними видами доходів економічних суб'єктів у ринковій економіці є заробітна плата, прибуток, доходи від власності на землю, об'єкти нерухомості, цінні папери, інтелектуальну власність, а неконкурентоспроможних членів суспільства – соціальні допомоги, виплати, утримання та інші трансферти. Ринкова економіка характеризується нерівномірністю у розподілі доходів домашніх господарств, що спонукає останні до зростання зайнятості, більш продуктивної та інтенсивної праці, а держави – до регулювання нерівномірності в доходах з метою уникнення їх різкої диференціації.

Тим самим, диференціацію доходів можна розглядати як стимул економічного зростання, активізації ділової активності. Нерівномірний розподіл ресурсів і грошових доходів серед населення пов'язаний з впливом економічних причин і чинників – кон'юктурою на ринку праці, рівнем економічного розвитку галузі, регіону, індивідуальними особливостями людини, сімейним станом тощо. Люди відрізняються між собою працьовитістю, активністю, здібностями, освітою, володінням власністю, умінням продуктивно витратити доходи і т.ін. Виходячи з цього, вони не можуть працювати, заробляти і жити однаково, тому й мають стимули працювати більше.

Слід зазначити, що досягаючи певної межі, соціально-економічна нерівність починає відігравати негативну роль, руйнуючи мотивацію господарських суб'єктів, пригнічуючи стимули до розвитку, створюючи соціальну напругу, і виступає антистимулом, гальмом економічного розвитку та соціальної справедливості, чинником посилення соціальної напруги в суспільстві.

Нерівномірність розподілу доходів підриває моральні цінності робітників, руйнує моральну регуляцію їхньої економічної поведінки, їх індивідуальну здатність «відносно самостійно визначати і направляти свою лінію поведінки в суспільстві без зовнішнього контролю, що кристалізується в таких поняттях як совість, честь, почуття власної гідності» [1, с.199]. Проблему розподілу доходів досліджували видатні економісти: Кене Ф., Рікардо Д., Сміт А., Маркс К., Модильяні Ф., Кейнс Дж., Паретто В., Лоренц М., Джинні К. та ін.

Україна, як і інші країни СНД, зіткнулася з проблемою зростання нерівності доходів населення, зниженням рівня і якості життя, масовим зубожінням населення. В умовах посилення диференціації доходів в останні роки з'явилась нагальна потреба вивчення причин виникнення і поглиблення нерівності у розподілу доходів в економіці України та шляхів її зменшення.

Згідно з офіційними даними, в Україні у 2000- 2013 рр. децильний коефіцієнт диференціації загальних доходів населення зменшувався:

2000р.	3,8 %
2005р.	3,8%
2010р.	2,5%
2013р.	2,4%

Нерівність доходів в Україні не досягає критичного рівня (0,4 індексу Джині), хоча на практиці різниця іноді сягає сотні разів . У 2010 році в порівнянні з 2009 роком реальний наявний дохід на одну особу в Україні виріс до 117,1%. У 2013 р. він скоротився на 9,0%, а в 2014 на 25,5% . [9]

Зменшення доходів спостерігається й за регіонами. У Луганській обл. – на 46,6 %, у Донецькій обл. – на 37,5%, у Херсонській – на 23,7%, у Львівській – на 20,5%, у Дніпропетровській – на 16,9%. Зазначена ситуація пояснюється, перш за все тим, що економіка працює на підтримку Збройних сил, ведення військових дій на окупованих територіях. Разом з тим, в основних галузях промисловості спостерігаються кризові явища, масове банкрутство підприємств, зниження їх ділової активності, несприятливі умови для ведення малого і середнього бізнесу, рейдерські захвати, що свідчать про корупцію, переділ власності тощо. Чисельність населення із середньодушовими доходами у місяць, нижчими прожиткового мінімуму в Україні (у млн. чол.) становила: у 2010 р. – 3,6 (8,6%), у 2012 р. – 3,8 (9,0%), у 2013 р. – 3,5 (8,3%), у 2014 р. – 3,2 (8,6%) [9]. Протягом 2014-2015 рр. ситуація погіршилась і за розрахунками дослідників, приблизно чверть населення знаходиться за межею бідності

Аналіз статистичних даних показує наявність значного впливу тіньових доходів на формування нерівності в доходах домашніх господарств. Складність дослідження нерівності полягає в тому, що облік тіньових доходів в Україні відсутній, а обсяги тіньової економіки не зменшуються. Заробітна плата «в конвертах», приховування прибутку бізнесом, корупційні доходи призводять до заниження показників фактичного рівня нерівності доходів населення, а також не дають змоги виявити реальний стан справ.

Формування грошових доходів населення здійснюється за рахунок оплати праці робітників, виплат із соціальних фондів (соціальних трансфертів), підприємницьких доходів, доходів від власності, від особистого підсобного господарства та індивідуальної трудової діяльності, інших доходів (аліментів, гонорарів, спадщини, благодійної допомоги тощо). Для того щоб дослідити диференціацію доходів населення України в умовах всебічної сучасної кризи вітчизняного суспільства, необхідно розуміти кризу взагалі і економічну кризу зокрема як явище, яке несе великий вплив як на економіку держави загалом, так і на економічну діяльність кожного громадянина.

Сьогодні для українського суспільства характерними є три види кризи, кожна з яких чинить великий вплив на життя громадян і, зокрема, на їхні доходи:

- духовна криза. Українське суспільство сьогодні пронизано корупцією, хабарництвом, обманом, насиллям, злочинністю, тероризмом, торгівлею наркотиками, і як результат – брак людської гідності;
- політична криза. Українській державі дуже не вистачає висококваліфікованих, освічених і чесних політиків, які рішуче проводили б реформи і робили б все можливе для покращення життя громадян;
- економічна криза. Найважливіша фаза економічного циклу, в якій відбувається глибокий розлад економічної системи і водночас тимчасове вирішення її суперечностей.

Розглянемо економічну кризу, її причини, вплив на економіку України більш детальному розвитку. Економічна криза несе безпосередній великий вплив також на доходи населення та їх диференціацію. Розглянемо структуру джерел грошових

доходів населення за даними вибіркового обстеження матеріального стану домогосподарств за III квартал 2013 та 2014 рр., які представлені у таблиці 1.

Доходи Домогосподарств	Разом всі домогосподарства			
	2013		2014	
	млн. грн.	%	млн. грн.	%
Оплата праці	152,541	39,9	158,911	40
Прибуток та змішаний дохід	75,210	19,7	83,696	21,1
Доходи від власності (Одержані)	19,638	5,1	23,516	5,9
Соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти	134,735	35,3	130,637	33
Грошові доходи, разом	382,124	100,0	396,760	100,0

З таблиці видно, що найбільшу питому вагу у 2013 р. в загальній структурі грошових доходів займають такі показники, як оплата праці та соціальні допомоги. Така ж тенденція спостерігається і в 2014 р. Найменшу ж частку у доходах населення становлять доходи від власності, прибуток та змішаний дохід. Наявний дохід, який може бути використаний населенням на придбання товарів та послуг, збільшився на 4,4%, а реальний наявний, визначений з урахуванням цінового фактора, зменшився на 9%. Наявний дохід у розрахунку на одну особу за III квартал 2014 р. становив 7 400 тис. грн., що на 331,6 грн. більше, ніж у відповідному періоді 2013 р. Але, незважаючи на це, в Україні продовжує зростати бідність. За результатами останніх соціологічних опитувань тільки 2% дорослого населення України вважають себе багатими, майже 8% зараховують себе до середнього класу, а решта самоідентифікуються як бідні.

Такі показники не є дивиною, якщо подивитись на рівні прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати в Україні. Прожитковий мінімум на працездатну особу на даний час в Україні становить, як і в 2014 р., 1218 грн. Лише з 1 грудня він збільшиться на 13% – до 1330 грн. (для порівняння: прожитковий мінімум у 2011 р. – 953 грн., у 2012 р. – 1095, у 2013 р. – 1176, у 2014 р. – 1218, у 2015 р. – 2018 грн.).

Але, як бачимо, цифри свідчать, що такий прожитковий мінімум не забезпечить людям нормальний рівень життя при сьгоднішніх ринкових цінах на товари споживання та комунальні послуги.

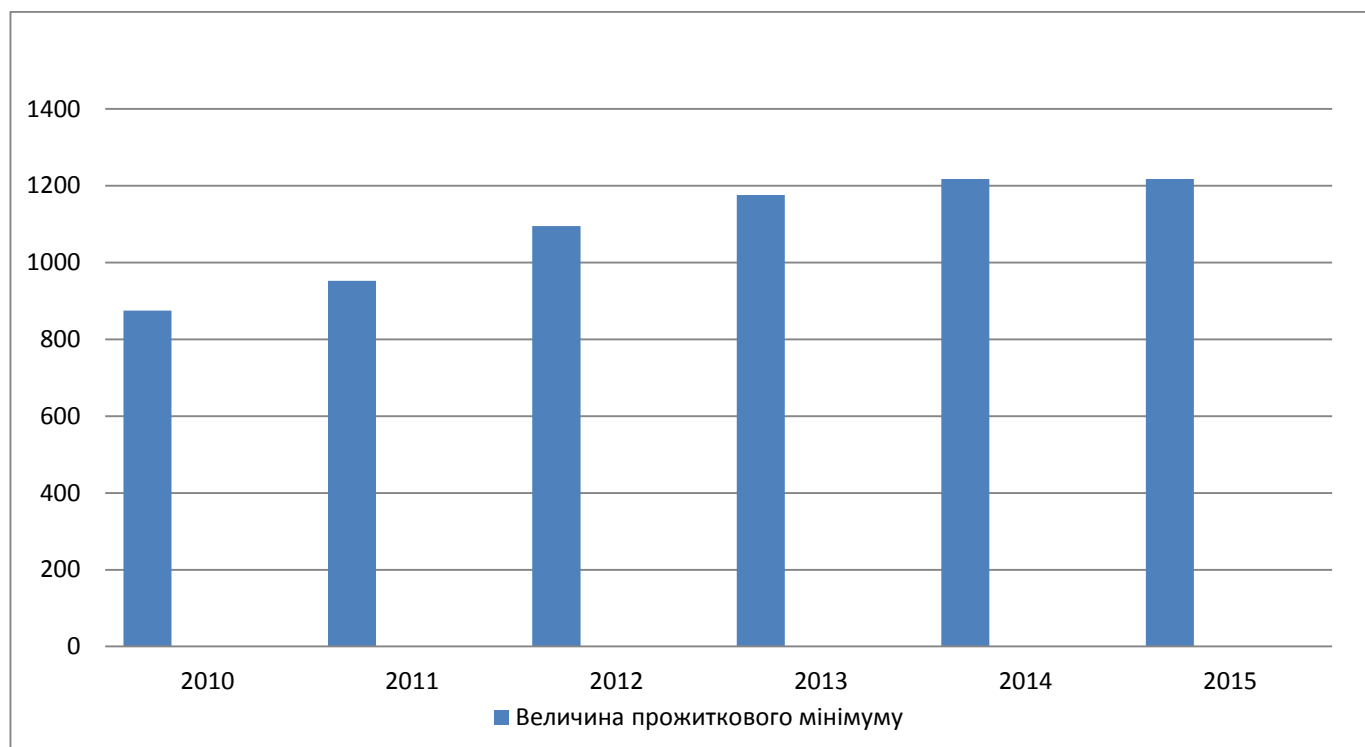

Рис. 1 Прожитковий мінімум в Україні

Вагомий вплив на поведінку домогосподарств на ринку праці має рівень оподаткування фонду оплати праці підприємств та доходів домашніх господарств.

У 2012 р. податкове навантаження на працю у вітчизняній економіці становило 1,62, що значно вище відповідних показників у США, Канаді, Японії, Великобританії. Серед різних видів податкових платежів навантаження на працю складало: 2009 р. – 10,5%, 2010 р. – 10,7%, 2011 р. – 11,3%, 2012 р. – 10,9%, 2013 р. – 10,6%. На основі проведеного аналізу ми можемо стверджувати, що значення цього показника для України є високим, значно перевищуючи рівень більшості країн ОЕСР.

Офіційної статистики щодо майнового розшарування немає, проте нині експерти говорять про те, що різниця між доходами найбагатших та найбідніших в Україні складає щонайменше 40 разів. За підрахунками сукупні активи 100 найзаможніших українців складають 61% річного ВВП країни.

Загалом, за методологією ООН, кожен четверо з п'ятих українців є бідними, виживаючи на менше, ніж 14 доларів на день, які у розвинених країнах вважаються межею бідності. За загальними оцінками дослідників, заможні українці акумулюють

приблизно 85% всіх заощаджень у банківській системі, 57% грошових доходів, 92% доходів від власності й 96% видатків на покупку валюти. Так, станом на 1 травня 2013 р. Міністерство доходів та зборів за результатами кампанії з декларування доходів та майнового стану зареєструвало 3770 офіційних мільйонерів, та чотирьох мільярдерів. На перший погляд, статистичні свідоцтва про високу рівність доходів українців виглядають дуже авторитетно. За даними ООН, частка 10% найбагатших українців у сукупному доході становила близько 22,5%, а 10% найбідніших – 3,8%. Розрив може здатися великим – багаті отримують в шість разів вищий дохід, ніж бідні, проте в більшості країн цей розрив ще більший.

Сформована в Україні економічна система поки що не містить чітких механізмів перерозподілу доходів у національному масштабі бо старі механізми, які існували за радянських часів, зруйновано, а нові ще не налагоджено. В Україні ж поляризація доходів перетворюються з економічного стимулу в фактор депресії: підриваються стимули до праці, падає її ефективність, відповідно зменшується ефективність суспільного виробництва та знижуються темпи економічного розвитку країни. Ці фактори призводять до соціально-економічних протиріч, що можуть закінчитися соціальним вибухом.

Основними показниками розподілу доходів населення є: крива Лоренца, коефіцієнт Джині і доцільний коефіцієнт. Крива Лоренца відображає ступінь нерівності в доходах через відхилення кривої, що показує фактичний розподіл доходу між групами сімей, від бісектриси, що характеризує абсолютну рівність в доходах. Крива Лоренца побудована за статистичними даними 2012-2013 рр, свідчить про наявність поляризації населення України за дохідною ознакою.

(рис . 1).

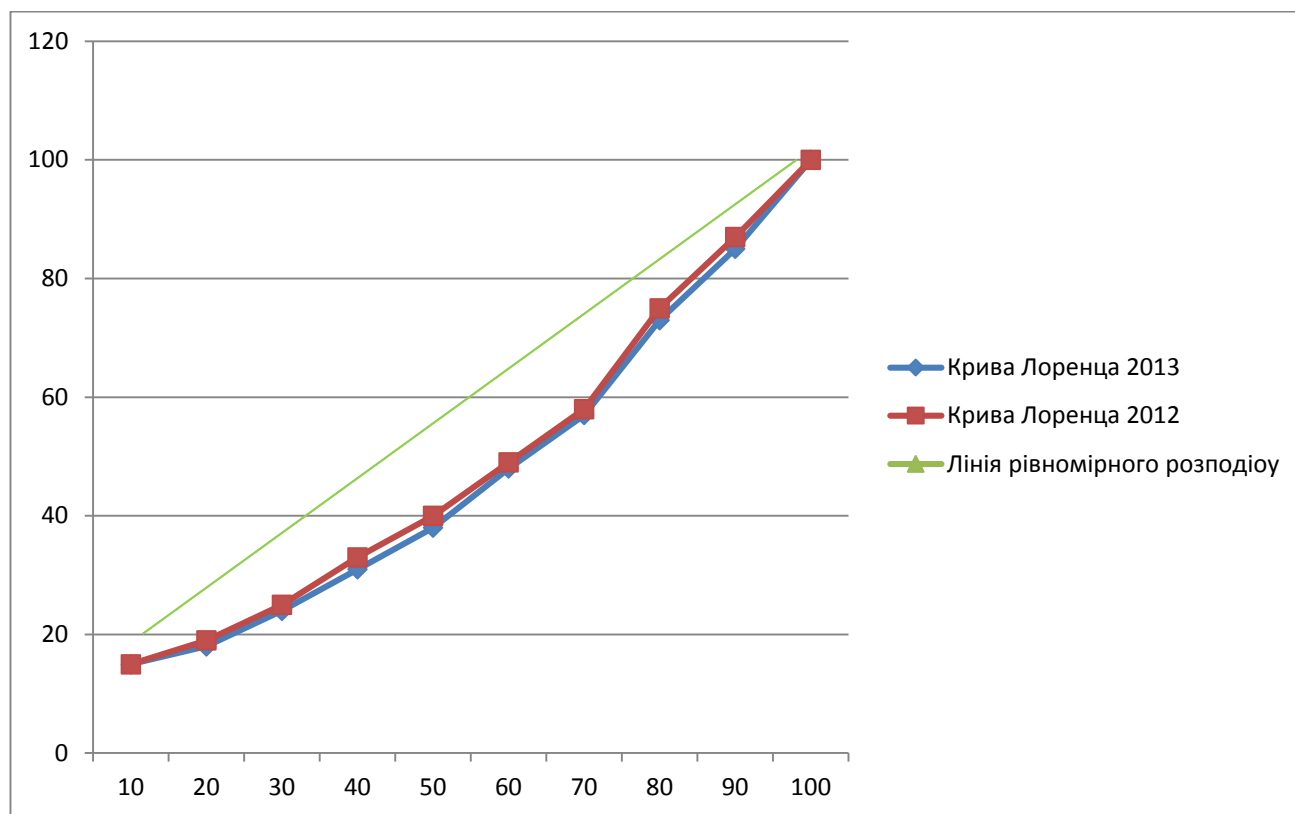

Рис. 1. Крива Лоренца для України у 2012-2013 рр .

На підставі кривої Лоренца розраховується коефіцієнт Джині, що показує рівень концентрації доходів населення , тобто відображає ступінь відхилення фактичного розподілу доходів а чисельно рівними групами населення від лінії їх нерівномірного розподілу. Статистична міра рівності доходів коливається від 0 до 1, де значення 0 відображає повну рівність доходів у всіх групах населення , а значення 1 – повну нерівність (тобто весь дохід належить одній особі). Природний для демократичного суспільства коефіцієнт Джині коливається в межах 0,25-0,35 [8.49]. Коефіцієнт Джині для України у 2013 р. становив 0,236 проти 0,233 у 2012 р., що, на перший погляд, свідчить про достатньо рівномірний розподіл доходів населення. Децильний коефіцієнт відображає співвідношення між сукупними доходами 10% найбагатшої частини населення і доходами 10% найбіднішої. В Україні дане співвідношення у 2013 . становило 4,7 рази (у 2012 - 4,6 рази) [9]. У світовій практиці вважається припустимим перевищення доходів 20% найбагатшої частини населення країни над доходами 20% найбідніших громадян не більш ніж у 10 разів . За оцінками експертів Світового банку в Україні ця різниця становить близько 30 разів [6, с. 154], при чому найбільш заможні 20% населення у 2013 отримували 35% усіх загальних доходів (у 2012р 34%) [9].

Зважаючи на стан національної економіки , таке значне примноження статків групи найбагатших українців є досить суперечливим явищем . Збільшення розриву в доходах між заможним і бідним населенням є потенційним рушієм політичної нестабільності.Слід зазначити , що інформаційною базою для таких досліджень є вибіркові обстеження , тому завжди є небезпека викривлення показників через те, що не всі верстви населення представлені однаково. Зокрема , переважна більшість обстежень умов життя домогосподарств не охоплює ані населення з високими доходами , ані найбідніші,які навіть не мають постійного місця проживання[7.131]. Отже дані офіційної статистики є суб'єктивними , відносними, заниженими і не свідчать про покращення рівня життя населення.

Крім того значним недоліком дослідження вище зазначених коефіцієнтів в Україні є те, що в них не враховується рівень тіньової економіки. а для України це є досить суттєвою похибкою. За вітчизняними та іноземними підрахунками тіньовий сектор займає 40-60% економіки України [8, с. 17]. Тіньова економічна діяльність в державі веде до значних втрат бюджетних ресурсів , зруйнування соціальної сфери , зниження керованості соціально-економічними процесами. підвищення ступеня злочинності у всіх сферах суспільного життя , безумовно , значної диференціації населення країни.

3. Шляхи подолання нерівності в доходах населення.

При дослідженні проблеми нерівності доходів населення слід уникати наївного функціоналізму. Не можна перебільшувати можливості регулювання нерівності шляхом коригування функціонування системи, адже система формування доходів — комплексне утворення, яке має власну рівновагу і власні механізми відновлення рівноваги.

Особливо актуальне це положення для України, через низьку керованість економіки (значна частина якої знаходиться у тіні), дорожнечу розвиненої системи регулювання економіки (і нестачу бюджетних коштів) і корумпованість чиновницького апарату, що здійснює регулювання (незважаючи на певні позитивні зміни в першій половині 2014 р., ще, мабуть, зарано вести мову про радикальне зниження рівня корупції). Прикладом змін у функціонуванні системи формування доходів можна вважати запровадження прогресивної шкали оподаткування доходів. Якщо різко, наприклад до 40–50%, збільшити податки на доходи багатих (що цілком реально в деяких розвинених країнах), з великою вірогідністю ми отримаємо ухиляння від сплати податків і зіштовхнемося зі зниженням податкових надходжень та зростанням нерівності, замість зменшення.

Теоретично існує система заходів, яка спроможна примусити багатіїв сплачувати високі податки в Україні, проте її впровадження потребує радикальних змін законодавства, практики його застосування та діяльності контролюючих органів тощо. Чи можливі усі ці перетворення за умови наявності у потужних фінансово-промислових груп, олігархів, а також чиновників, широких можливостей із розмивання реформ? Безумовно, ні! Чи можна позбавити їх зазначеного впливу? Потенційно можливо, але в межах зовсім іншої системи суспільних відносин.

Безумовно, нерівність доходів може бути зумовлена випадковими факторами (виграш у лотерею, отримання спадщини), проте в масштабах суспільства в цілому є один головний базовий фактор нерівності — умови людського розвитку. Тому аби більш повно врахувати фактори нерівності, необхідно розглядати не причини нерівності доходів населення, а причини нерівності умов розвитку людського потенціалу. Серед параметрів системи формування доходів, що суттєво впливають на розподіл умов людського розвитку та нерівність доходів, слід відзначити:

- 1) ресурси людського розвитку (рівень доходів, характер участі людей у виробництві, кількість формально вільного часу у різних категорій населення);
- 2) доступні напрями використання ресурсів розвитку людського потенціалу (ступінь розвитку матеріальної та нематеріальної культури, рівень прав та свобод різних членів суспільства);
- 3) спрямованість людського розвитку;
- 4) інфраструктурні умови розвитку людського потенціалу (інституційна структура, рівень загроз людському розвитку).

На сьогодні в Україні однією з найактуальніших проблем є проблема високої диференціації населення за рівнем доходу, що негативно позначається на економіці країни.

Процеси соціальної диференціації спостерігаються в усіх трансформаційних економіках. Однак варто визнати, що в Україні, поряд з Росією, ступінь доходної нерівності не має аналогів серед східноєвропейських країн, що здійснюють економічні реформи. Зниження реальних доходів і зростання їхньої диференціації – це дві основні тенденції у змінні рівня життя громадян України за роки незалежності [2]. В першу чергу, спостерігається значна диференціація оплати праці за видами економічної діяльності. Так, найбільш оплачуваними в економіці залишаються працівники фінансових установ, а серед промислових видів діяльності – підприємств із добування палино-енергетичних корисних копалин та виробництва коксу, продуктів нафтоперероблення, де заробітна плата перевищила середній показник по економіці в 1,5-3,1. Водночас абсолютна величина заробітної плати працівників, зайнятих на підприємствах рибальства та рибництва, сільського господарства, охорони здоров'я та надання соціальної допомоги, освіти, текстильному виробництві, виробництві шкіри та виробів зі шкіри, діяльності готелів та ресторанів не перевищувала 70 % від середнього рівня по економіці [3].

Таким чином, грошові доходи населення в західних регіонах значно нижчі, ніж в середньому по Україні. Це пов'язано з тим, що західних регіонах більша частина населення зайнята у сільському господарстві. У вигідному становищі перебувають території, промислову спеціалізацію яких визначають галузі, чия

продукція має експортну спрямованість, тобто галузі обробного комплексу. І навпаки, найбільш вразливі регіони – це ті, у яких або низька частка промислового сектору в цілому, або домінуючі галузі перебувають у критичному становищі, що пов'язано з низькою конкурентоспроможністю їх продукції.

Звісно, таке становище негативно позначається на економіці України, адже фактор високої диференціації починає гальмувати економічне зростання.

Для боротьби з нерівним розподілом доходів населення України необхідно удосконалювати механізм регулювання диференціації і основними шляхами подолання нерівності доходів населення повинні бути:

- встановлення мінімальної заробітної плати на рівні, не нижчому за реальний прожитковий мінімум;
- запобігання виникненню заборгованості з виплат заробітної плати шляхом надання їй статусу першочергового платежу на підприємствах;
- обмеження корумпованості та тінізації підприємницької сфери, що необхідно для розширення малого бізнесу і підвищення рівня життя населення та формування середнього класу в Україні;
- зниження обтяжливого оподаткування та стабілізації податкового законодавства, стримування інфляції, захист конкуренції;
- підвищення ефективності виробництва, що призведе до зростання рівня оплати праці та підвищення частки заробітної плати у виробленому продукті.

Висновок

Отже, враховуючи вищезазначене, першочерговим завданням держави в Україні є визначення економічної оцінки компромісу між ефективністю та справедливістю, створення надійного вимірювання економічної нерівності та бідності на державному та регіональному рівнях, запровадження адекватних оцінок дієвості заходів з подолання бідності та ефективності соціальних програм. Останніми роками тривав інтенсивний процес перерозподілу загального обсягу грошових доходів на користь високодохідних груп на тлі скорочення частки доходів найбідніших верств населення. В Україні ступінь доходної нерівності не має аналогів серед східноєвропейських країн, що здійснюють економічні реформи.

Сучасна ситуація, що виникла у сфері доходів в Україні характеризується великим накопиченням соціальної напруги, зниження якої можливе за рахунок створення умов для належного забезпечення якості життя населення. Офіційна оцінка нерівності в Україні не відображає реального стану справ, оскільки не враховує незадекларованих грошових доходів, неформальної економіки й неформальних доходів. А саме неформальна зайнятість є істотним джерелом доходів і споживання для значної частини населення. На поглиблення розшарування суспільства впливає також недостатність зусиль держави у сфері зменшення соціальної нерівності.

В Україні лише 18% опитаних, які брали участь у дослідженні «Соціальна нерівність та її вплив на економічний і демократичний розвиток Європи та її громадян: посткомуністична Центральна і Східна Європа у порівняльній перспективі», згодні з твердженням, що уряд працює на благо населення. Респонденти оцінюють державу як таку, що сприяє соціальній нерівності. 82% респондентів вважають, що відмінності в матеріальному становищі громадян є дуже істотними. Соціальна нерівність дуже велика – на це вказують 86% опитаних, 96% опитаних стверджують, що прожити на пенсію у нашій країні неможливо, а 60% опитаних вважають, що уряд зобов'язаний, наскільки це можливо, зрівнювати прибутки людей [13].

Серед факторів, що модифікують офіційні оцінки нерівності, зазначимо такі:

1. В офіційних оцінках використовуються декларовані грошові доходи.
2. Офіційною статистикою не враховується неформальна економіка й неформальні доходи. В Україні неформальна зайнятість є істотним джерелом доходів і споживання.

Таким чином, останніми роками тривав інтенсивний процес перерозподілу загального обсягу грошових доходів на користь високодохідних груп на тлі скорочення частки доходів найбідніших верств населення. В Україні ступінь доходної нерівності не має аналогів серед східноєвропейських країн, що здійснюють економічні реформи. Зниження реальних доходів населення та поширення бідності в умовах фінансово-економічної кризи – це результат не тільки падіння рівня виробництва та високої інфляції, але і наслідок відсутності ефективних механізмів адаптації населення до таких умов. Проблема ускладнюється тим, що сформована в Україні соціально-економічна система не містить ніяких ефективних механізмів перерозподілу доходів у національному масштабі. Таке становище закладає підвалини поглиблення соціальної нестабільності у суспільстві та зниження трудових стимулів.

Особливо важливим є встановлення також єдиного обов'язкового державного нормативу мінімальної заробітної плати відповідно до прожиткового мінімуму. В сучасних умовах мінімальна заробітна плата повинна встановлюватися у розмірі не нижчому за вартісну величину межі малозабезпеченості в розрахунку на працездатну особу.

Список використаної літератури

1. Дудкін О. В. Диференціація доходів населення України. В. Дудкін, І.Захарченко. Економічні проблеми сталого розвитку : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті проф. Балацького . Ф . 24-26 квітня 2013: у 4 т. За заг. ред. В. Прокопенко.- Суми: Сумський державний університет, 2013 .- Т. 3. - С. 278-279.
2. Гвелесіані А. Стан грошових доходів та майнова диференціація населення в Україні //Економіка АПК. - 2002. - № 3. - С. 103-107
3. Соколик М. Грошові доходи і витрати населення України: тенденції та структура //Економіка України. - 1999. - № 3. - С. 21-30
- 4.Ільєнко Н., Спасенко Ю. Забезпечення оптимальної диференціації заробітної плати – важливий напрям регулювання оплати праці // Україна: аспекти праці, №1, 2015. – С. 22-27(4,23)
5. Лондар С. . Рівень об'єму у населення як складова розвитку людського потенціалу : можливі шляхи фінансового регулювання в Україні. Л. Лондар. Л. . Корарсенко // Журнал Фінанси України.- 2013.- N 9(214). - С. 45-59.
6. Кваснікова Г. С. Доходи населення та економічний стан держави //Економіка АПК. - 2005. - № 1. - С.116-121.
7. Мазурок П. Державні заходи щодо регулювання диференціації доходів населення і зниження бідності //Україна: аспекти праці. - 2004. - № 6. - С. 21-25.
8. Новіков В. Актуальні питання структурного аналізу і прогнозування доходів населення //Економіка України. - 2005. - № 7. - С. 74-82
9. Офіційний сайт державної служби статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>.(9)

10. Чуприна О. . Соціальна нерівність і бідність в Україні О. Чуприна Вісник Національної юридичної академії імені Ярослава Мудрого Серія : Економічна теорія та право.- .: Право, 2011.- N 2(5).- С.83-92.
- 11 Кізима Т. О. Фінанси домогосподарств: сучасна парадигма та доміанти розвитку Т. О . Кізима ; [вст. слово С. І. Юрія].- К.: Знання . 2010р.- С.431 .
12. Економічна теорія: підручник / [за ред. В.Д. Базилевича]. – [2–ге вид.].К. : Знання-Прес, 2008. – 581 с.
13. Заяць В.С. Міжрегіональна асиметрія формування доходів населення України, їх диференціація та резерви зростання // Економіка і регіон. – 2009. – № 2 (21). – С. 57–60.
14. Полякова С.В. Територіальна диспропорційність рівня життя населення: теоретичні аспекти дослідження // Демографія та соціальна економіка, 2014, № 2 (22) – с. 198-207.
15. Вахович І.М., Пушкарчук І.М. Механізми подолання регіональної диференціації рівня життя населення України // Економічний форум, 2015 р., №1, с. 41-49.